

חבר
הנאמנים
של
תנועת
בית יעקב

מדי שבת בשבתו

מברכים חודש כסליו

מ"ח דברים

הרב בנימין שצ'רנסקי

נתיבות בחינוך

הרב שמשון רפאל הירש זצ"ל

מ"ח קניינים

בעריכת שפתיים

הרי זו אחת השיטות הפדגוגיות המצוינות והחיוניות ביותר לתהליך הלמידה: הלומד יערוך את החומר הנלמד בצורה מסודרת ועניינית, ויבטא אותו בחיתוך שפתיים בבהירות, ובלי גמגום. "אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא! פתח פיך קרי (בתנ"ך), פתח פיך תני (במשנה), כי היכי דתתקיים בך ותאריך חיי, שנאמר: כי חיים הם למוציאיהם, אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם, למוציאיהם בפה" (ערובין נד).

ב"עריכת שפתיים" רואה רבי ישראל סלנטר זצ"ל תנאי ללימוד מוסר מתוך התעוררות ורגש, כי כן קבע, שלימוד הדברים בשפתיים דולקות ובניגון מיוחד משפיע על כוחות הנפש. ואמנם יעיד כל אחד על עצמו, כי פרק תהילים שנאמר במלמול שפתיים אינו אלא פרק תפילה נוסף שאמרנו אותו מבלי דעת, ואפשר אף בלי כוונה כלל. לא כן פרק תהילים, שאומר האיש בקום רם, והוא מטעים כל מילה ושומע באוזניו שלו את כל היוצא מפיו, והריהו אז כמגלה את המילים הנפלאות של הפרק- כאילו היה אומרם עכשיו זו פעם ראשונה. "ואמר ר' אמי: מאי דכתיב: כי נעים כי תשמרם בבטן, יכוננו יחדיו על שפתיך? אימתי דברי תורה נעימים? בזמן שתשמרם בבטן. ואימתי תשמרם בבטן? בזמן שיכוננו יחדיו על שפתיך!" (עירובין נד).

ואומר מהר"ל מפראג זצ"ל: "לימוד התורה אין ראוי שיהיה במחשבה בלבד, רק בדיבור. כאשר יוצא הדיבור מן הפה, מקבל כוח הזוכר את הדיבור, ונרשם בכוח הזכור" ("נתיבות עולם", נתיב התורה פ"ד). הנכנס לגן ילדים, שומע את הילדים מדקלמים עם הגננת בקול רם משפטים ראשונים. בשיעור, שבו לומדים פעוטות את האל"ף בי"ת, שומעים אותם חוזרים בקול רם וקצוב: אל"ף- קמץ אל"ף אָ, חיריק אל"ף אֵי, וכן הלאה. חיתוך הדברים בשפתיים, והשמעתם לאוזניים בקול

חינוך הבנים

אם נקבל כהנחה, שאין עליה חולקים, כי האושר הגדול ביותר הוא לגרום אושר לזולת, הרי יתברר לנו שאין בעולם אושר יותר נעלה מאשר הרגש הנעים בקיום נפשו של ילד רך, שאין לו תביעות ודרישות כלפיך והוא תלוי בך ובחסדך, והעתיד לקבל ממך, בשל אהבתך אותו, את כל מה שיהיה זקוק לו בימי חלדו.

שיא הברכות הוא "והיה ברכה" (בראשית יב, ב), דהיינו: שיהיה האדם ברכה לאחרים. והנה הקב"ה מעניק לך ברכה זו כאשר נולד לך ילד. התבונן נא ביצור הרך הזה שבא לביתך - האינך שומע קול פנימי האומר לך מה ילד זה מצפה לקבל ממך? אין לו תביעות כלפיק, כי במה יוכל להועיל לך? ואף על פי כן עליך להיות הכל בשבילו, לא מחובה אלא מאהבה, מאותה אהבה המהווה את תפקידך החשוב ביותר. אהבה זו מהווה את שיא משימתך בחיים והיא מקור האושר והברכה. עליך להרגיש את כל האחריות, האושר והקדושה שבמשימה הזאת. עליך להרגיש שהשם "אב" משח אותך לכהן גדול, כדי שתוכל למלא את תפקידך, תפקיד האושר, לגבי בנך, בשמחה, בקדושה ובכבוד הראוי. הילד אינו קיים למענך, אלא אתה קיים למען הילד. זהו הלקח שאתה לומד ממצות פדיון הבן. רגש זה נדרש ממך בראש ובראשונה בחנך את ילדיך, ובו כלול אושר האבהות. אב הנוקט כלל זה בידו לא ישקול בדעתו מה התועלת הרבה ביותר שיוכל להפיק מן הבנים ולא יחשוב מתי ובאיזה אופן יגמלו לו הבנים חלף כל טרחותיו שהוא טורח למענם, שהרי על האב לדעת, כי תפקידו הוא לגדל ולחנך את בניו ללא תגמול, ודוקא עובדה זו שאין באפשרותם של הבנים לשלם לאב כגמולו, היא הגורמת לו את הרגשת האושר הגדול. אם אינך מרגיש כשיא האושר את ההזדמנות הזאת של התמכרות מושלמת לטובתו של בן אדם, אם הרגש הזה אינו מעורר בך שמחה של מצוה בלי מצרים, ואם הכתיבה אינה גורמת לך אושר יותר מאשר הקבלה - הרי לא ראוי היה לך להיות לאב! ואילו אם אתה ניגש לפני הקב"ה ברגש של כהונה גדולה ושואל לאיזו תכלית הוא מסר לידך את הנשמה הקדושה הזאת ומה תפקידה ביחס אליה, מיד תשמע את קול דברו מפי עבדו: "תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב" (דברים לג, ד). כלומר: עליך להוריש את התורה לבנך, כי תמיד היא עוברת מפי האב אל הבן בקהלת יעקב. למטרה זו ניתן לך הילד. עליך להכניס את בנך בבריתו של אברהם אבינו, ואתה בעצמך חייב להטביע את חותם אות ברית קודש בבשר

רם וברור, מביטיחים את תפיסת הדברים ואת זכירתם. וכך אומר רש"י הירש זצ"ל בספרו "עטרת צבי": "נחוץ מאד שיתלווה ללימוד התורה מתן ביטוי נכון, מדויק ומדוקדק והגיוני של החומר הנלמד. עריכת שפתיים זו- אבן בוחן היא לרמת המחשבה, וגם אמצעי לשינון ולהטבעת ההגיונות בזיכרון. כל דבר שאין אנו יודעים לנסחו בצלילות נהירה ובהירה, גם לא ירדנו לעומק עניינו הצלילות הנדרשת. חזרה שבעל-פה היא שמלבנת וחורת בזיכרונו את פירות הגיונותינו".

* * *

דוק ותשכח! בדוק ותמצא! בעריכת שפתיים נקנית התורה, לא בביטוי שפתיים גרידא, וכפי שמבאר ה"מדרש שמואל": "כי לא די במה שיוציאם מפיו פעם אחת או שתיים, רק שצריך שיחזור אותו פעמים רבות, עד שתהא ערוכה בפי ובשפתיו... גם אפשר שרמז, שלא יחזור במהירות ובלבול רק יערוך ויסדר כל חלקיו, כל חלוקה וסדרה, וכל דבר דבור על אופניו, וזה לשון עריכה, כשולחן ערוך לפניו".

"עוד ירצה. דהנה אנשי הדעת שוקלים מילותיהם בטרם יוציאו אותם מהפה, ולכן קודם שמתחיל החכם לדבר דבר, הוא שותק מעט, וחושב מה עליו להשיב. וכשהוא שותק, דרכו של החכם להדק שפתותיו שיהיו מחוברים זה אל זה בשווה, כי ע"י הידוק השפתיים הוא מקבץ כוחות מחשבה ומקיצם, לכן אמר "בעריכת שפתיים", שיהיו שפתותיו ערוכות ומהודקות, ויעיין תחילה בטרם ישיב, ולא כדרך הפתאים ששפתותיהם פתוחות או אינם מכוונת שזה מורה על היעדר המחשבה" ("לחם שמיים").

הלקח העולה: בסוף כל שיעור חייב החומר, על ביטוי המילולי, להיות מסודר וערוך היטב בלבו של התלמיד, עד כשי שיוכל להרצות חומר זה, או להשיב על שאלות הנוגעות לתוכנו, בלי שום גמגום ופקפוק.

"ר' עקיבא אומר: חייב אדם לשנות לתלמידו, עד שתהא סדורה בפיו, שנאמר: "שימה בפיהם" (עירובין נד:). "ושיננתם לבנך" - שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו, אלא אמור לו מיד" (קידושין ל.).

בבית הלב

לשווא יחזור אדם בפיו וישנן חומר בשפתיו, אם לא יבינהו בלבו. מיותר לציין, כי גם אם התלמיד יודע לכתוב מזיכרונו בעל-פה את כל אשר אמר המורה בשיעור, הוא עלול להיכשל במבחן, אם איינו מבין כראוי את אשר הוא כותב, ואיינו יודע מה מתוך כל דברי התורה ששמע יש בו כדי להשיב על השאלה הנשאלת. מה תועלת יש בחזרה מכנית על דברים, שאין הלומד מבין את תכנם ומשמעותם, וממילא אינו יודע, לשם מה הוא למד אותם, ומה שימוש יעשה בהם?

בניך. כולנו נולדנו לתכלית אחת, בני ישראל ובנות ישראל כל אחד מהם יהיה לצמח-אדם הנובט בעם ישראל. עליך איפוא, לחנך את ילדך לתכלית יחידה זו אשר למענה נולד לך, ואם תסור ממנה, הרי אתה בוגד ומועל בקודש. אולם, כשם שבחייך אין הקדושה מצטמצמת לשעות מיוחדות, לפעולות ומעשים מסויימים, אלא בהיותך ישראלי אמיתי; וכל רגש, דיבור או מעשה שלך, שאתה מקדיש לטובת ביתך, עדתך וארצך, או לטובה אחיך האדם, אחיך הנושא את חותמו של הקב"ה. הכל קדוש משום שהכל נעשה כדי למלא את רצונו של הקב"ה; כך גם בחינוך לחיים קדושים צריך אדם להיות קדוש בכל פעולותיו, ואפילו הקטנות ביותר, לכל פרטיהן ודקדוקיהן.

תכלית הידיעה של היהודי היא התורה. התורה היא אוצר המורשה שקבלנו בסיני, ויהדותנו מותנית בלימוד התורה ובקיום מצוותיה. התורה מפנה את לבנו אל השמים והארץ ומלמדת אותנו, כי כל היקום וכל צבאו הם יצירי האלוקים, וכל כוח מכוחות הטבע נוצר על מנת לעשות רצון קונו. כל סדרי הטבע מתנהלים לפי החוקים שקבע הבורא, והאדם, אשר רוח אלקים מפעמת בקרבו, תפקידו להיות מתווך בין האלקים ובין העולם. על כן גם עליך, אב בישראל, להפנות לב בנך אל השמים והארץ, למען יכיר את העולם, את שדה פעולתו בעתיד, את תכונותיו החומריות והרוחניות - בכל אשר יראה יכיר את יצירת הבורא, את חוקי הבורא - את הבורא. מכיון שהילד רגיש מאד ללמוד ולקבל מידות מאחרים, עליך להקפיד ביותר על כל אשר הילד רואה ושומע בסביבתו, המקום בו שוכנת נשמת הילד מקום קדוש הוא ואסור לתת לטומאה להתקרב אליו, בין טומאה שבדיבור ובמעשה ובין טומאה שברמיזה ובהופעה חיצונית. כשם שאתה מקפיד מאד להרחיק מסביבתו כל דבר העלול להזיק לבריאותו, כך עליך להקפיד להרחיק מסביבתו כל דבר העלול להזיק לבריאותו, כך עליך להקפיד להרחיק ממנו את כל העלול להרעיל את רוחו ולהשחית את מוסרו. מלה הנאמרת בקלות דעת, מעשה בלתי צנוע, דבר עבירה - כלום לא אכפת לך להשאיר כגון אלה בסביבת הילד? בנוכחות ילדיך נהג זהירות עם עצמך שלא יהא כתם כדי להעכיר את אוירתו של הילד. דאג לאמן אותו בהקדם שימלא את חובותיו למידת הצדק ואהבת הבריות, לפי חוקי התורה, מצוותיה ומשפטיה, הרגילהו לקיים אותן בחוגו המצומצם, לשמור על חייו, גופו ובריאותו, רכושו וקנייניו, להקפיד על שלום ושלווה בסביבתו, למען יעריך כל יצור הבא איתו במגע; ולא יקלקל במזיד שום דבר בעולם, שלא לצער בעלי חיים ולא ישחית צמחים ופרחים להנאתו; ויהא צנוע ומתון בהנאות גופו, במעשיו ובדיבורו, למען יאהב לקבל את דברי אחרים וישמח לעזור לזולת ולשמח אחרים, לסעדם ולהרגיעם, להפיג צערם ולטפל בהם בשעת צרתם. הרגילהו במוקדם ב"עדות" וב"עבודה", למען אשר יקיים את המצוות המקדשות ומרוממות אותו לקראת הבורא יתברך, תן לו לקיים את המצוות מתוך הבנה. אל תטיל עליו לעשות דבר מבלי שתסביר את טעמו וערכו של הדבר, לפי תפיסתו והבנתו הילדותית. חנכהו במוקדם לרומם נפשו בתפילה, אבל יחד עם זה הסבר לו את תכנה של התפילה, כך שהוא ירגיש צורך בה וישאב ממנה את הכוח למילוי החובות הנדרשות ממנו בקטנותו.

ברם, התדע מהו האמצעי היעיל לחנך ולאמן את בנך לקראת ייעוד חייו? זוהי הדוגמא החיה שבך! הילד רואה את

ככל ש"שמיעת האוזן" ו"עריכת שפתיים" הינם אמצעים חיוניים לתהליך הלמידה, מכל מקום אין אלו כי אם גרומים חיצוניים בלבד, המשתתפים בתהליך זה. מטרת כל לימוד היא הפנמת החומר, קליטתו בכלים האישיים של הלומד, ואחסונו בתאי המוח שלו לצורך שימוש עיוני או מעשי בבוא הזמן. בינת הלב היא כעין מעבדה פנימית, המפרקת את החומר הנלמד למרכיביו, מבדילה בין טפל ובין עיקר, מתרגמת כללים מופשטים לחוקי התנהגות מציאותיים, ומסווגת מה מתוך כל המאגר הנלמד ראוי לאחסון בתאי המוח לימים רבים, כל שהיא מצילה את אסמי הזיכרון שלנו מעומת מיותר ומסוכן.

ואמר ר' תנחום: הסובר (המבין יפה) תלמודו, לא במהרה הוא משכח. מה טעם? שנאמר: "פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" (דברים ברורים חשובים, כאילו ראית אותם בעיניך) (ירושלמי ברכות פ"ה א).

ומסביר בעל "מדרש שמואל": "בבינת הלב" - בכוננת הלב". הודיענו, כי כאשר יחזור לימודו על פה, שלא יהיה בלא הבנת הדברים כמצוות אנשים מלומדה, ויבין בהבנת הדברים שמוציא מפיו".

וכך אומר בעל "דרך חיים", מהר"ל מפראג: "בבינת הלב" - שייתן דעתו ולבו על הדבר שלומד ויבין בלבו "היטב". מושג זה כולל ג"כ את פירושו של רבי יעקב עמדין זצ"ל: "בבינת הלב" - "הוא להבין דבר מתוך דבר, ז"א להתבונן בדברים ששמע ולהוציא מהם דבר מתוך דבר".

לאור האמור, הנה כל המקש ללמוד וללמד באופן שיבינו את החומר בקלות ויקלט בלב, יגיש את הדברים בהדרגה מן הקל אל הקשה, מן המוחש אל המופשט, ומן המועט אל המרובה. כי על כן אמרו רבותינו: "תפסת מרובה - לא תפסת, תפסת מעט - תפסת!"

לא ידרוש אפוא מורה מתלמידו דרישות מוגזמות ובלתי מציאותיות. אינו אומר אלא מה שנצרך לרפואתו. וכמו באומנות צריך ללמד אומנות קלה, כן בתורה יבקש לו לימוד קל, שלא יהיה יותר מיכולתו ויקוץ בה. וכשם שהאומנות צריכה להיות נקייה, כן צריך הלימוד להיות בלי פנייה.

חיי הוריו והוא מתאר לעצמו את חיי בעתיד לפי דוגמא זו, ועל כן נוטה הוא עוד משחר ילדותו לחקות אותם. לפיכך יהיו חיי ההורים חיים יהודיים, קדושים וטהורים. תן לבנך לקיים את מצוותיו יחד אתך. התנהג אתה בדרך ארץ, בכובד ראש ובשמחה, כי אז ינהג גם הוא כמורך. היתה תקופה בישראל כאשר האב והאם שימשו ככהנים העומדים בין השי"ת ובין הבנים, ותורתם, יחד עם דוגמת התנהגותם היה בהן כדי להעלות את הילדים בערגתם אל הבורא. האם חלפה - עברה תקופה יפה זו מישראל לבלי שוב?

"חנוך לנער על פי דרכו" (משלי כב, ו). זהו הכלל הגדול לענייני חינוך שבתנ"ך. עליך לחנך את בנך ולהכשירו בהיותו בבינתך ותחת מרותך לקראת דרכו בחיים, לקראת מעשיו ופעולותיו בעתיד. חנכהו והכשירהו במוקדם! הכן אותו לתפקידו שאותו יצטרך למלא בחיים, לכשיצא מרשותך ומתחום הדרכתך. הכשר אותו במידה כזו, שיהיה עשיר באמצעים אשר יהיה זקוק להם בפעולותיו השונות בעתיד. בעודו שרוי בבינתך, בחוגו הצר, תחת השגחתך, הקדם לאמן אותו שיקיים וימלא את חובותיו המצפות לו בחייו העצמאיים, כך שחובות אלו לא תהיינה חדשות בשבילו בשעה שיתחיל בחייו העצמאיים, אלא ימשיך לקיימן כשם שהיה מקיימן בעודו ברשותך, אלא שעתה, בבואו בחוגים נרחבים יותר, יקיים אותן ביתר רצינות וביתר אחריות.

השמח בחלקו - כנגד נגע המותרות

הגאון רבי משה יהושע נדא זצ"ל

דברי הגאון הגדול רבי יהושע נדא זללה"א כנגד נגע המותרות המתפרסמים כאן (בעריכה קלה), נכתבו לפני שנים רבות, אך טוב טעמים וריחם לא פג ולא נמר עד היום. גדול היה מאד הגרמ"ל זצ"ל בעמל התורה ושקידתה, ודגול היה בעבודה שבלב בלבת אש לעשות רצון אביו שבשמיים, וגדול היה בעמוד החסד והצדקה, עם שנתחבא בין הכלים והצניע לכת עם אלוקיו. מגדולי פארי פרושי ירושלים היה, שאת דמותם אנו מבקשים להעמיד לנגד עינינו בבחינת: "כזה ראה וקדש!". וכה היית הגדרתו הקולעת של ידידו ורעו הגאון הצדיק רבי וועלוול צ'צ'יק זללה"ה, היה זה כאשר שכבו שניהם במצבים קשים בבית החולים, התפלל עליו ר' וועלוול את התפילה "קדש את שמך על מקדישי שמך", שכן כשאר יקום ר' משה יהושע ויבריא כמה הגדול יהיה קידוש שם שמיים על מקדישי שמו יתברך.

על נגע המותרות אשר פשה אף בבתי יהודים שומרי תורה, כבר דובר ונכתב כה רבות עד כי נדמה כי תוספת דברים בנושא זה היא אך למותר. אך לא כן הדבר. כל דיבור לחיזוק תורה ויראת שמיים אינו לריק, וחלילה להטיל דופי בשלומי אמוני ישראל כי אינם שומעים לקול מוכיח. אזנם של יראי ד' כרויה לשמוע דבר ד' ולבם פתוח לקבל כל הדרכה טובה, בתנאי כי הדברים יהיו יוצאים מן הלב.

לאמיתו של דבר, כל הכותבים על מגרעות חיי המותרות ועל הצורך להיגמל מהם, לא נגעו בשורש הבעיה, והיא:

ייחודה של האומה הישראלית בקרב עמי תבל, וייחודה של היהדות שומרת התורה בתוך האומה עצמה. אפשר לקבוע בצער רב כי חלק משומרי התורה בארץ הקודש רוצים להידמות לאנשי הרחוב הרחוקים מתורה ומצוות, ומשתדלים לא לפגר אחר העולם ה"מתקדם", והדבר מתבטא הן בחיי הפרט והן בחיי הציבור.

הכתוב "ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש" שאמרו משה רבנו מפי הדבורה בימים הנשגבים שלפני מתן תורה, והיה ערגתו הנצחית של היהודי בכל דור, כמעט שנשתכח כליל, לא עוד בוערת בלב הכמיהה להיות גוי קדוש, וכתרה של ממלכת כוהנים מונח בקרן זוית אין דורש ואין מבקש לו. בולמוס הרדיפה אחרי חיי המותרות אינו אפוא אלא חלק מבולמוס הרצון להתאים עצמם לרוח הרחוב, אשר אחז את אלו המשתדלים שלא יישאר עליהם שום רושם ניכר כי הם "תלושים" מן החיים, וכי יש להם ייחוד אחר, יותר נעלה ויותר נאצל, מאשר התבוססות בתוך העולם החולף הזה, לאסוף הון להרבות קניין ולמצוץ במלוא הפה את מנעמי.

מה שמעמיק את הצער, היא העובדה כי בזרם העכור הזה נגרף גם חלק מאתנו בני הישוב הישן- אשר גאוני וצדיקי הדור הקודם מייסדי הישוב, הטביעו בו את המידה המצוינת הזאת- לבוז מחמדי תבל, ולהתענג על חיי פשטות. ומתוך שהיו חיייהם שקטים ושאננים היה באפשרותם להסתגר בתוך חומה בצורה של לימוד התורה וקיום מצוותיה בשלימות, בקדושה ובטהרה. לאחרונה חדרה רוח המותרות גם בבתי יהודים כשרים אלה, עד כי אף אלה שפרנסתם דחוקה אינם נמנעים מלהיכנס בעול של חובות עצומים עבור מלבושי מותרות ורהיטי מותרות, ללא התאמה עם האמצעים אשר בידיהם.

לזכות ציבור זה יש לומר כי רוח רע זה, אין שרשו נעוץ ברצון להידמות לאחרים וזרים, אלא שהמולת החיים הסואנים היום במידה שלא הייתה מעולם, השכיחה אף מלב היושבים בחצרות ד' את ההכרה הברורה לכל ייחודו על ייעודו עלי ארץ, באורח נטה ללון, והאפשרות לרכוש בתשלומים נוחים כביכול את כל מה שהלב חומד והעין רואה, מסייעת לטשטש את הגבולים שבין מעמד למעמד, כאילו אין צורך למיעוטי היכולת להתאים מצבם לאמצעים שהעניקה להם ההשגחה.

נראה כי לציבור זה יספיקו דברי קדוש ישראל מרן בעל הח"ח, להודיעם מה רבה המכשלה הבאה עליהם כאשר זה לשונו בספר שם עולם: "ובעולם הזה כולנו נכשלים בעניין זה, וכל אחד מדמה בנפשו שהוא הכרח לו שיוכל לדור בדירה נאה וללבוש מלבוש נאה וכו' ולאכול מאכלים יפים כדרך העשירים וכו', והנה כאשר נתבונן היטב במעשינו מצא שבעולם הבא דפי הש"ס פרוש אצלנו על כתלי הבית, וכן דפי משניות על הכיסאות היפים והושלחנו הנאים, וכן כל הלכות שבתורה פרוש על בגדינו היפים ובמדים היפים של כל אנשי ביתנו וכו', דהנה במדרש משלי פרק עשירי איתא ששואלין לו לאדם בעת הדין על הכל דהיינו על מקרא ועל משנה ועל הלכות ועוד כמה עניינים ע"ש, והנה כיוון ששואלין לו על העל מסתמא ניתן לו לאדם דעת מתחילה שיוכל להשיג הכל, וכאשר יתבונן האדם בעצמו בימי חייו יראה בעצמו שכמעט הוא חסר מכל זה, ואף הוא יודע במקצת ידיעתו מועטה מאד, וכאשר ירצה בעצמו להבין את סיבת הדבר אה הלכו כוחותיו וזמן ימי חייו, ימצא שהחליף את הש"ס שלו, דהיינו את הכוחות והדעת שניתן לו ע"ז, בדירה נאה של כמה חדרים, וכן המשניות וההלכות על בגדים יפים לו ולכל אנשי ביתו בכל ימי חייו, הרי לך בירור דברינו שכוחותינו הניתנים לנו עבור תורתנו הקדושה שבכתב ושבע"פ הוא כעת פרוש על הכתלים והכיסאות וכדומה, שהחלפנו בסכלותנו עולם עומד בעולם עובר". עד כאן לשונו הטהור.

* * *

דברים אלו שנכתבו לפני מאה שנה, מלמדים שכבר אז פשתה המספחת של חיי המותרות אף בקרב יהודים שומרי תורה, ומה פלא אפוא אם התופעה הזאת נמשכת עתה ביתר שאת כאשר הכפירה נשאה ראש ודרך רשעים צלחה. אמנם מראשית חטא הנחש הקדמוני יצר סוכן בנו להפילנו במכמוריו, אך תפקידו של אדם להילחם נגדו ולא ח"ו להתפשר אתו. הקריאה הזאת "ואתם תהיו לי ממלכת כוהנים וגוי קדוש" אינה משאלה כי הניה כך, אלא הבטחה נצחית כי אמנם יזכו לכך אלה אשר יכשירו עצמם לכך, וכוחה יפה בכל המקומות ובכל הזמנים עד כי יכונן הקב"ה ממלכתו על פני כל הארץ. הבה אפוא נכשיר מעשינו להיות בין הזוכים להימנות על משפחת המלוכה.

